

Подвишенний Олександр,

Національний університет «Острозька академія» (Острог, Україна)

ORCID ID 0000-0002-3731-3057

e-mail: gunsmoke1993@ukr.net

<https://doi.org/10.28925/2412-2475.2021.17.7>

ВПЛИВ ЗАХІДНОЇ КУЛЬТУРИ НА СТАНОВЛЕННЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ В РОМАНІ «СОНЦЕ З ЗАХОДУ» УЛАСА САМЧУКА

Стаття присвячена подіям маєстатного чину здобуття Карпатською Україною незалежності, безпосереднім учасником яких був письменник Улас Самчук. Автор на матеріалі роману «Сонце з Заходу» розглядає націєтворчі наративи та культурні максими, завдяки яким став можливим процес наближення незалежності України. Носіями такої культури були українські емігранти, які повернулися на Батьківщину. У статті розглянуто передумови політичних подій, пов'язаних зі спробами встановити історичну справедливість, а саме: сформуванню незалежну Україну та визнати її на міжнародній арені. У процесі дослідження цінним матеріалом послуговували мемуари безпосередніх учасників тих подій: Уласа Самчука, Василя Гренджі-Донського, Володимира Бірчака та Леоніда Гірняка. Особливу увагу приділено взаєминам між місцевим урядом на чолі з Августином Волошиним та українською еміграцією, представленою Організацією українських націоналістів, якою керував Олег Ольжич. Їхні конфлікти, зокрема, ґрунтувалися на різних культурних та світоглядних імперативах, які стали перешкодою на шляху до перманентної самостійності Карпатської України. Характерною причиною диференціації поглядів стало бачення співпраці з сусідніми державами, які впливали на внутрішню політику карпатського уряду, також значну роль відіграла культурна пацифікація, якої зазнали гуцули упродовж століть від Угорщини та Чехії. Головним постулатом статті стала ідея необхідності культурної та цивілізаційної інтеграції України в окцидентальну традицію, унаслідок чого можливим стане творення політичної нації з претензією на визнання іншими геополітичними гравцями.

Ключові слова: Улас Самчук, роман-репортаж «Сонце з Заходу», окциденталізм, еміграція, національний ідеал, Карпатська Україна, культура.

Актуальність дослідження. Творчість Уласа Самчука з року в рік набуває все більшої ваги у фахових філологічних студіях. Його тексти вивчають з точки зору окцидентальної філософії, історіософії, педагогіки, журналістики, компаративістики, імагології, культурного імперіалізму, постколоніальної критики і так далі, намагаючись осмислити ті глобальні ідеї та ідеали, які плекав автор на сторінках своєї белетристики. Особливо яскраво виокремлюється прозахідний дискурс письменника, його духовне й інтелектуальне устремління до європейської цивілізації, фундаментом якої є певні культурні коди, зашифровані в менталітеті європейців.

Ключовою методологічною концепцією, якою ми послуговувалися у цій статті, став дискурс українського окциденталізму, який системно розвивався в українській літературі ще з кінця XVIII — початку XIX ст. (Матвіїшин, 2009). На думку В. Матвіїшина, витоки тяжіння

українських письменників до західної цивілізаційно-культурної сфери знаходяться в поемі І. Котляревського «Енеїда». І. Котляревський абсорбував у своєму *magnum opus* найкращі традиції західноєвропейського культурного життя. Ідеї самостійності та державності, виплекані в душі європейської меланхолії, стали згодом предметом дослідження багатьох вітчизняних та закордонних науковців.

Дискурс українського окциденталізму крізь призму європейської меланхолії системно відрефлексувала Т. Гундорова. У статті «Меланхолія по дорозі в Рим, або Дискурс українського окциденталізму» науковиця міркує над історіософською та культурною претензією українського народу на самоідентифікацію та незалежність у межах своєї автохтонної соціокультурної парадигми. Дослідниця пише про те, що «аналіз європейської ідентичності під кутом зору меланхолії дає змогу розкрити внутрішню амбівалентність, властиву про-

цесам конструювання такої ідентичності іншими, не вповні “європейськими” народами, які в той чи інший спосіб були відчуженими від Європи. Подібний процес самоствердження є своєрідним перетворенням, реструктуризацією власної національної ідентичності, що веде її до розколу, внутрішньої боротьби і пошуків західної ідентичності» (Гундорова, 2008, с. 6).

Провідним мотивом ранньої творчості Уласа Самчука є боротьба за незалежність і самостійність України. У своїй еміграційній прозі письменник уже ставить акцент на пошуках національного ідеалу, розвитку української культурної ідентичності та її інтеграції в західну цивілізацію, яка є опозицією до орієнтального (радянського) насилля та варварства над психологією людини.

Тему націєтворчих процесів та вплив культури на їхній розвиток автор порушував ще в романі «Гори говорять» (1934), де йдеться про злуку УНР та ЗУНР і спробу становлення єдиної неподільної України у 20-х рр. ХХ ст. Однак через низку несприятливих обставин Україна не здобула незалежність і була окупована СРСР, Польщею, Чехословацькою Республікою та Угорщиною. Ключовою підставою поразки, на думку письменника, була «темнота» гуцулів, які не могли чітко визначитися зі своєю державницькою орієнтацією. Ідея культурософської «темноти» стане згодом наскрізною у трилогії Уласа Самчука «OST». Зважаючи на ці аргументи, Улас Самчук розпочав вибудовувати власну філософську парадигму того, яким чином митці можуть вплинути на становлення самостійної України.

Літературно-філософська думка Уласа Самчука найчіткіше зафіксована в теорії «великої літератури», акцент у якій поставлено на zaangażованості митців у культурному й політичному житті народу та їхньому служінні національній ідеї. І. Руснак зазначає: «Твори “великої літератури” забезпечують тяглість етносу в часопросторі, міцний зв’язок між давніми епохами і сьогоденням. Народи, які спромоглися дати світові зразкові мистецькі витвори, стали великими і творчими народами. (...) Традиційна європейська культура таїла у собі надійні орієнтири, що підтримували життєву потугу нації, дух безнастанного поступу на шляху вдосконалення» (Руснак, 2014, с. 195). Відтак взаємопов’язаність традиційної європейської культури та цивілізації стала джерелом філософських та культурних теорій, які розвивав у своїй прозі Улас Самчук. Письменник не лише ставив собі за мету культурний розвиток українського народу, але й вбачав у цьому єдиному можливий шлях приєднання України до окцидентального світу та здобуття незалежності.

Аналіз основних джерел. До окресленої проблематики раніше зверталися С. Бородіца, О. Васишин, М. Герц, А. Жив’юк, Н. Плетенчук, В. Працьовитий, І. Руснак, С. Синюк та інші науковці. Дослідники акцентують увагу на тому, що Улас Самчук вбачав нерозривний зв’язок між розвитком культури й духовності нації та її державницьким потенціалом, адже культурні народи творять цивілізаційні орбіти, а деградовані суспільства зникають з геополітичної мапи світу.

Аналізуючи карпатський період творчості Уласа Самчука, М. Герц висловлює думку про те, що після об’єднання 22 січня 1919 р. Україна хоч і не стала цілком незалежною, але змінився світогляд людей. Гуцули нарешті почали асоціювати себе з українським народом, розпочався активний культурний обмін, який ліг в основу подій маєстатного чину Карпатської України. «Цей історичний факт стверджує, — пише науковець, — що національно-визвольна боротьба трудящих цього краю проходила у виразно Соборницькому всеукраїнському дусі. У Самчук своїм перебуванням на Закарпатті і творами, написаними там, ще раз засвідчив, що народ за високими горами завжди вважав себе українським і бачив свою свободу у Соборній незалежній Україні. І разом з тим своєю активною діяльністю письменник вніс немалий внесок у цю боротьбу, значною мірою наблизив незалежність і соборність України» (Герц, 1994, с. 61–62).

Н. Плетенчук пише про те, що події 1919 р., описані в романі «Гори говорять», дали поштовх народженню нового покоління української інтелігенції на Закарпатті, сформованої з молоді та ветеранів війни за незалежність. Їхнє покликання — творити нове майбутнє, нарешті здобути незалежну Україну. Це ми, власне, й бачимо у 1939 р.: «Націєтворчі осягнення визначають щирість переконань Самчука-прозаїка. Зазначимо, що йому притаманне, як майже всій українській еміграційній літературі міжвоєнного окресу, художнє пізнання й використання історії. Воно нерозривно пов’язується з вирішенням певних ідеологічних завдань: творити українську легенду, з сильних і вольових людей “формує нові підстави будучого храму” соборної самостійної незалежної батьківщини» (Плетенчук, 2000, с. 67).

Колосальну роботу в цьому напрямку пробила дослідниця творчості Уласа Самчука І. Руснак, завдяки якій у 2020 р. нарешті вийшло друком кілька раніше не виданих романів письменника, зокрема роман-репортаж «Сонце з Заходу», який по суті є логічним продовженням описаних Уласом Самчуком подій у романі

«Гори говорять». Як зазначає дослідниця, «про історію написання і видання роману *«Сонце з Заходу»* Уласа Самчука донедавна не було ніяких відомостей. Сам твір через відсутність чорнового машинопису в архіві письменника та будь-яких свідчень про його публікацію вважали втраченим *«на стопі емігранта»*. Доступ до української еміграційної періодики дав змогу розглянути маловідомі сторінки творчої біографії письменника, простежити, як він втілював свій задум у життя» (Руснак, 2018, с. 37). Уперше фрагменти роману були опубліковані в 1940 р. в лютневому числі місячника *«Проблем»* (Прага), однак через брак коштів і бурхливі події Другої світової війни повноцінно книга так і не з'явилася на світ. Сьогодні роман *«Сонце з Заходу»* особливо актуальний для українського читача та вітчизняної науки, адже в ньому письменник міркує про те, яким чином твориться незалежна Україна та яка роль західної (еміграційної) культури у цих процесах.

Метою статті є аналіз державотворчих подій становлення Карпатської України як прагнення покоління українців інтегруватися в окцидентальний світ, зокрема шляхом культурного розвитку нації та здобуття незалежності; визначення ступеня етнопсихологічної зрілості українців крізь призму їхньої активної залученості у національно-визвольну боротьбу за самостійність.

Виклад основного матеріалу. Традиція й культура відігравали значну роль у формуванні національного світогляду українців із Закарпаття. Віра пращурів для них була не лише символічною міфологемою, а патосом національного буття, вкоріненим у тисячолітню історію. Такими символами для закарпатців були ведмідь, ялина, гори, бартка, сонце тощо. Ці елементи творили національний дух, який був лагідним і гостинним, але вмить міг трансформуватися в агресивний і войовничий штаб, коли йшлося про виживання. Один із елементів національно-побутової культури гуцулів і сформував назву роману Уласа Самчука *«Сонце з Заходу»*.

У своїй передмові до роману *«Сонце з Заходу»* І. Руснак зазначає: *«На перший погляд, «Захід» можна трактувати як одну зі складових цивілізаційної опозиції «Схід — Захід», що завжди перебувала в центрі історіософських роздумів У. Самчука. Однак на початку роману головний герой приїздить до Хуста, що перетворився 1938 року на офіційний центр Карпатської України. Тож оксюморон у заголовку визначає діалектичний зв'язок у художньому світі автора солярного мотиву і найбільш західного українського регіону — Закарпаття»*

(Руснак, 2020, с. 221). Сонце в архетипно-міфологічному уявленні Уласа Самчука не є просто символом родючості й початку нового життя, воно символізує пробудження від сну, темряви українського народу, який протягом тисячоліть концентрував сили, аби в потрібний момент претендувати на незалежність. Геопоетика твору також визначена гірським менталітетом закарпатців, які воліють не надто втручатися у глобальні контексти, однак експресивно реагують на зовнішні подразники.

Для закарпатців сонце — символ руху й сили, здатної подолати смерть. Тому солярний мотив у романі Уласа Самчука *«Сонце з Заходу»* не лише містить активну природну силу та є годинником, який відміряє життєвий шлях людини на землі, але й виступає символом влади, державності, суб'єктності України на міжнародній арені. Улас Самчук описує народження нової геополітичної сили в регіоні, яка вже не потребує ратифікації самостійності в Польщі, Чехословаччині чи Угорщині. Йдеться про Карпатську Україну.

А. Жив'юк пропонує власну інтерпретацію назви тексту: *«Назва роману Уласа Самчука була, на нашу думку, зумовлена не лише образно-метафоричним його сприйняттям процесів відродження української незалежності, які завдяки обставинам розпочались у 1939 році зі західних українських земель («нам сходить сонце, а їм стоїть над заходом»), а й намаганням ОУН перенести у часопросторовому вимірі Другої світової війни моделі та практики політичного чину: Карпатська Україна — Генерал-губернаторство (Холмицина) — Рейхскомісаріат Україна. У тій же газеті «Волинь» восени 1941 року надруковано ряд публікацій, де був виразно акцентований такий задум»* (Жив'юк, 2020, с. 33). Як зазначає дослідник, провід українських націоналістів мав чудовий сектор аналітики та стратегії, а також якісні дипломатичні кадри, які надавали вичерпну інформацію з першоджерел. Справді, після маєстатного чину побудови Карпатської України була спроба проголосити відродження Української держави 30 червня 1941 р. у Львові, яка жорстоко була придушена німецькими спецслужбами.

Оцінку того, що відбувалося в Хусті наприкінці 30-х рр. ХХ ст. дає герой роману В. Кримський: *«Кримський засвічує свою пам'ять. Він у Хусті. Це Хуст. Це столиця Карпатської України. Це так є. Нема ніякого відклику. Історія перед самим носом, і він чує її нечистий запах. Чому вона якраз така — нарвана і замурзана? Це Україна, чи це тільки тінь, чи може шматок Химери, чи якийсь марев?»* (Самчук, 2020, с. 256). Уже з цих слів зрозуміло, як інтелектуал,

який приїхав до Хусту з Праги, оцінює той стан речей, що переважав у Карпатській Україні. Таке відчуття, що місцеве населення не встигло за тими подіями, які розгорталися в Європі.

Молодь, яка прибула до Карпатської України, бачила єдино можливий шлях здобуття самостійності в утворенні власного війська й активному опорі польським терористам та мадярським шовіністам, яких інспірувала Москва, а також в активній культурній емансипації українців в окцидентальну онтологічну парадигму. Дослідник С. Синюк пише: «Самчук нині актуальний, як ніколи саме тому, що доносить думку: "Україна так довго не Україна, поки вона не Європа". Маючи на увазі, що територію на захід від Сяну зробили Європою дві речі: економічна самодостатність більшості її мешканців і культурна самодостатність більшості народів, котрі її населяють» (Синюк, 2018, с. 22). С. Синюк розвиває ідею компліментарності української нації та європейських народів, які перебувають у перманентному соціокультурному симбіозі. Без незалежної та сильної України не було б і західної цивілізації, яку ми знаємо сьогодні.

Прибувши в Карпатську Україну як культурний референт ОУН, Улас Самчук затіято маніфестує: «У Хусті мусить постати театр. Справжній театр. Опера. Радіовисильня, хор, музика. Це мусить бути. Будемо висилати в простори наші думки, згустки думок. Наповняти Україну думками, що полетять через кордони до самого Криму, до Кубані, до Золотого Рогу, до Зеленої України» (Самчук, 2020, с. 256). Освіченій українській еміграції зрозуміло, що питання здобуття незалежності для України значною мірою лежить у площині інформаційно-культурної війни. Спочатку гуцули повинні сформулювати національну ідею, відчуті себе незалежними, а тоді вже будувати уряди, установи тощо. Також важливою є комунікація з європейськими країнами, які адвокатували інтереси українців за посередництва діаспори.

Місцеві політики, у свою чергу, не надто бажали конфліктувати з урядами у Празі та Відні, які після Мюнхенської угоди 1938 р. здобули чимало привілеїв у Східній Європі. Також нова українська влада ізольовалася від еміграції на чолі з ОУН, не довіряла їй, адже боялася, що молодь займе її місце. Директор бюро преси і пропаганди В. Бірчак згадує ситуацію з президентом А. Волошиним, в якій той бідкався через некомпетентність місцевих чиновників. В. Бірчак запропонував на посаду секретаря досвідченого й фахового адвоката, проте почув відмову, бо той емігрант. «Емігрант — значиться більше світа бачив, певніше навчився

на своїх ногах стояти, а що старший, не буде робить дурниць, — пробував я витолкуватися, але дарма. Емігрант — і кінець!» (Бірчак, 1940, с. 32). Зрештою, слова автора виявилися пророчими: Карпатська Україна проіснувала лічені місяці, адже не мала тої традиції державності, яку мали інші сусідні нації. Однак вага цих подій полягає саме у становленні цієї історіософської справедливості, яка мала вже давно настати стосовно України.

В. Бірчак також критично оцінював можливість становлення незалежної України, акцентуючи на відсутності міцної економіки, воєнної потуги та насамперед слабкості національної ідентичності у краян. Під час однієї із зустрічей у Хусті між У. Самчуком та В. Бірчаком виникла дискусія, суть якої полягала саме у готовності населення Західної України до відродження державності. В. Бірчак писав: «Він (Улас Самчук. — Прим. авт.) мало знав країну й її мешканців, я жив тут майже двадцять літ. Країна гірська, бідна, примирала голодом, її інтелігенція — перше українське покоління. Ця інтелігенція — старше її покоління — була вихована ще в мадярських школах у мадярському дусі; по 1919 році ця інтелігенція зачала себе називати руською, русскою, русинами, карпатосами і ще не була національно освідомлена. Передові люди вже називали себе українцями. Молодше покоління вже було національно свідоме, але без життєвого досвіду в національній праці» (Бірчак, 1940, с. 5). Суть дискусії полягала у віковій диференціації національного руху на Закарпатті та його готовності до активних дій, що було зумовлено апперцепцією старшого покоління визвольних змагань 20-х рр. ХХ ст. Улас Самчук вірив, що саме з Карпатської України розпочнеться похід української нації далі на Схід, тим паче, що на той момент ще була усталена думка про те, що нацистська Німеччина зацікавлена в незалежності України.

М. Вегеш з історіографічної позиції оцінює конфлікт поколінь, відображений у дискусії між В. Бірчаком та У. Самчуком: «Мемуари В. Бірчака — надто критичний погляд на події, які відбувалися наприкінці 30-х років у Карпатській Україні. Їх автор вважав, що в українському таборі існували значні суперечності між старшими за віком лібералами і молодими, більш радикально налаштованими націоналістами. Він засуджував конфронтацію між Карпатською Січчю і чехословацькою владою, вважаючи, що на загострення йшла Головна Команда. Не вірив він також у благі наміри Третього Рейху допомагати Карпатській Україні» (Вегеш, 2020, с. 31). Позиція В. Бірчака була виразно песимістичною, зважаючи на попередній

досвід розвитку націєтворчих настроїв на Закарпатті.

Редактор газети Карпатської України «Нова свобода» В. Гренджа-Донський у своїх мемуарах згадує, як проходив мітинг на підтримку проукраїнського уряду, який затвердила чеська влада у жовтні 1938 р.: *«Третья година, народу на площади Корятовича біля десятка тисяч. Наші зайняли місце на правій стороні, і видно, що переважають. Пластуни, учні, молодь, селяни, навіть і з дуже далеких сіл. Сотні синьо-жовтих прапорів... По лівій стороні мадяронська кацапня і декілька москальських трикольорів»* (Гренджа-Донський, 2002). Вплив угорців, якими керувала Москва, був надзвичайно потужним. Вони тероризували місцеве населення, налаштовували його проти української влади, закликаючи до насилля й розбрату.

Зважаючи на ці обставини, уряд Карпатської України не мав іншої альтернативи, як звернутися по допомогу до української еміграції, яка мала не лише людський ресурс, але й фінансовий. Еміграція відіграла надзвичайно важливу роль у формуванні нового українського уряду та єдиної політичної структури, яка мала б підготувати Карпатську Україну до виборів та забезпечити об'єктивне волевиявлення громадян без втручання зовнішніх подразників. Насамперед така підтримка була матеріальною, адже, зважаючи на молодий вік держави, вона не була здатна самостійно себе утримувати: *«Вуличка впирається в річку. На її закиданому різним непотребом березі ряд краєвих будинків-осібняків. Один з них — жовтогарячої барви партеровий — і це те місце, куди входять два мандрівці... — Це наша штаб-квартира, — пояснив Кардаш децю іронічно. — Американський дім. Цими днями купили його у чеха за певну кількість тисяч доларів»* (Самчук, 2020, с. 261). Партія Організації українських націоналістів у Хусті на чолі з Кардашем йшла цивілізованим шляхом, поважаючи приватну власність, закон, права людини. Тому вони викупили у чеха маєток, де зробили штаб-квартиру, а не просто експропріювали його на користь революції тощо.

Більше того, не вся українська еміграція в романі Уласа Самчука була гомогенною. Були люди старшого покоління (професори та ветерани армії УНР), а також молоді хлопці та дівчата, сповнені ідеалів та прагнення здійснити свій чин — здобути незалежну Україну, про яку їм оповідали свого часу батьки. Ті й ті репрезентують певні погляди на українське питання, однак спільної мови досягають важко. Відповідь на це питання дає доктор Галан, прототипом якого є український громадсько-політичний діяч Микола Галаган, який очолив Українське

еміграційне бюро в Хусті: *«Еміграція — мов виплюнутий зуб з розбитих щелепів, в піні й поросі презирства світу — роки, що прийшли на хіднику Варшави, Праги, Парижу, Берліну, де без упину двадцять років ступали неспокійні кроки дій, що несли з собою лиш завжди нові і болючі удари. Неслися дні, гриміли сурми нових потрясінь, згущався карнавал розгульної нестримної, звироднілої Європи, як кожний порух, як звук радіо чи фільму, як гук нових досконалих гармат, як рев торпедоборів, будили страшні пристрасті народів, що, мов люті звірі, по розгульних ловах лежали з кривавими пащами над здобутим, не розуміючи, що з тим робити. А еміграція, хоч вирвана і відкинута, жила. Лиш з кожним роком меншало її натхнення діяти. Час непомітно притуплював гостроту сприймання. Роки, умови творили втому, а та вносила в душу непевність, а навкруги, мов чорна хмара, налягає лавина нового світового зриву»* (Самчук, 2020, с. 326–327).

Доктор Галан являє собою стару генерацію української інтелігенції, яка свого часу чимало зробила для становлення незалежної України, але, будучи десятиліттями в екзилі, втратила віру й жагу до боротьби. Відсутність швидких результатів, сприятливої міжнародної політики зводила всі ті потуги до нуля, а людський ресурс є вичерпним, насамперед морально-вольові сили.

Іншу еміграційну дійсність творить, як ми вже зазначили, українська молодь, сповнена енергії та надій. Квінтесенцію конфлікту між урядом на чолі з А. Волошиним та молоддю еміграцією визначає Кардаш, розмовляючи з П. Кальчуком: *«Загально — так: хочемо прискорити темп праці. У нас деякі не полагодилися з урядом. Ми — Січ, націоналісти. Уряд — взагалі... Ми хочемо пожвавлення, розумієш? Уряд надто з Прагою. Ми не переконані, що з Прагою щось вийде. Ми на власні сили»* (Самчук, 2020, с. 263). Ідеї націоналізму, які популяризував Д. Донцов і якими були тоді захоплені маси української молоді, вимагали швидких і рішучих кроків. Націоналісти чудово розуміли, що в тій геополітичній ситуації, в якій опинилася Карпатська Україна, нема коли зволікати. Треба було хутко створювати власні збройні підрозділи, доки сусідні країни не розв'язали новий масштабний конфлікт.

В. Гренджа-Донський констатує: *«Мусить бути наша справа дуже твердим горіхом, що його Прага не в силі розкусити. Чехи не радо випускають владу із рук. Вибудували собі тут тепленькі кубелечка і тримаються, наче реп'ях кожуха! Ми вже не раз і не двічі сконстатували, що Прага не має здорового розуму. Двадцять*

років водять нас за ніс та й ще і тепер, в дванадцятій годині, починають спекулювати» (Гренджа-Донський, 1940). Геополітичні інтереси Праги полягали в тому, аби утримати вплив над Карпатською Україною як буферною зоною між Чехословацькою Республікою та СРСР, який мав амбіції посунути свої кордони з Галичини далі на Захід.

Л. Гірняк — один з діячів ОУН на Закарпатті — згадує про той захват, який відчувала українська молодь, що прибула до Хусту, аби боронити рідну землю. *«Карпатська Україна! Срібна земля! У цих словах крився увесь зміст майбутнього. Не лише власного. Всього народу. Її життя стало змістом життя мільйонів спраглих своєї держави. Вона була її символом. Вона стала втіленням найвищої ідеї, за здійснення якої нарід був готовий на збройну боротьбу, а цю готовність вона тепер гартувала»* (Гірняк, 1979, с. 20). Молоді націоналісти на чолі з культурним референтом ОУН О. Ольжичем, який також ніс відповідальність за відносини Закарпаття з українською еміграцією у Празі, був членом військового штабу Карпатської Січі, вбачали у незалежній Україні ідею-фікс, вони фанатично вірили в її месіанство й не готові були вести перемовини з ворогом, як це робив уряд на чолі з А. Волошиним. Прибувши до Хусту в 1938 р., націоналісти одразу розгорнули широку пропагандивну й культурну роботу, заснували періодичні видання та різні мистецькі гуртки. Вони вірили, що просвіта й культура пришвидшать ментальну зрілість гуцулів у контексті прийняття позитивного рішення на користь незалежної України.

Пріоритетність культурного розвитку також часто стає темою розмов головних героїв твору. Їхніми вустами Улас Самчук формує головні тези національного відродження Закарпаття. Прогулюючись вечірнім Хустом, В. Кримський та О. Бойчуківна розмовляють про мистецтво, історію, їх взаємозв'язок. На одній з вуличок вони бачать плакати, *«на яких на троні сидить жінка, а перед нею з піднятими руками задавакуватو проходять хлопці з впертими лобами в січових мазепинках. Недолужні плякати, дубові і страшно прості, але вони, коли б були січені на камені, дуже добре замінили б примітивне мистецтво з-перед тисячі років. Це древні речі, такі, як наша планета»* (Самчук, 2020, с. 277). Образ січовиків тут є наскрізним і символічним. Вони уособлюють духів природи, які створили цей край і які покликані його оберігати від будь-якого лиха чи зла. «Вперті лоби» характеризують віру та ідейність молодих людей, їх затятість у своїх принципах і — що найголовніше — інтелектуальне осмислення своїх світоглядних орієнтирів. Ці

плакати — історія, яка творилася на очах автора, саме тому вона й нагадує наскельні написи, коли людство підсвідомо прагнуло зберегти щось важливе для своїх нащадків.

І. Руснак зазначає, що *«описи вуличних арт-об'єктів виконують у романі-репортажі особливу функцію. За допомогою кількох екфраз письменник, з одного боку, відтворює культурно-історичні реалії й мистецьку обстановку епохи: плакати були своєрідною емблемою Карпатської України, що впливала на уяву й емоції гуцулів, увиразнювала їхню національну тожсамість, формувала громадянську свідомість»* (Самчук, 2020, с. 222). Гуцули прокидалися після довгого сну й не одразу розуміли, який історичний шанс випав на їхню долю. Проте позитивний вплив молоді з ОУН змінював національну ідентичність закарпатців: вони обрали нову систему цінностей, усвідомили власну окремішність у культурному, історичному, традиційному плані.

Ця еволюція поглядів допомогла згодом місцевій молоді об'єднатися у «Карпатську Січ», зокрема жіночу сотню. О. Ольжич згадує: *«Націоналісти Закарпаття були свідомі того, що сама праця на національному полі не захистить Української держави в Карпатах, виставленої на небезпеку з усіх боків. Вони знали, що цією безпекою супроти невигаслих претензій Праги і збройної загрози сусідів, які саме слали на територію молоді держави свої диверсійні відділи, може бути тільки оборонна організація українства — власна збройна сила Карпатської Держави»* (Кандиба, 2001, с. 41). Важливою функцією Організації народної оборони була також культурно-освітня праця «Січі», що полягала у сталих поїздках по селах кількох лекторів з українознавства та січової «Летючої естради».

Окцидентальні пориви, які декларувала у своїх маніфестах гвардія ОУН, були далекими для свідомості гуцулів. Нерідко вони не розуміли, навіщо розвивати культуру, освіту, якщо непочатий край роботи на полі або на тартаку, які годували їхні родини. Улас Самчук рефлексує над цим так: *«Карпатська Україна і Україна взагалі — це поки що не те саме. Ще не створилось органічного споєння. Ще немає одного думання. Я от їжджу і кажу якраз ці речі, але там нагорі і такого нема. Люди ще не звикли в новій ролі. Вони навіть не орієнтуються в наших полімічних аспіраціях взагалі, і чимало є таких, що такі справді, крім звичайної теплішої посадки, ніякої екстра України не вимагають. Але моя думка — не маємо цим перейматися аж надто. Так є, але так не має бути і одного разу так не буде. А початок вже є і не поганий»* (Самчук, 2020, с. 338).

О. Мишанич резюмує вплив культурної емансипації українською еміграцією широким мас населення на Закарпатті протягом міжвоєнного періоду в першій половині ХХ ст.: *«Українство на Закарпатті нізвідки не привнесене й ніким не нав'язане. Воно є результатом внутрішнього саморозвитку, природного переходу від Угорської і Підкарпатської Русі до Карпатської України, переростання етнічних підкарпатських русинів у національно свідомих закарпатських українців. Твердити нині, що українська національна ідея не спрацювала — антиісторично, абсурдно й нерозумно. Ця ідея є вічною, без неї немає ні народу, ні держави, хіба що вегетує безлика біомаса. Прикладом української національної ідеї в дії є Карпато-Українська Держава, сторінки історії якої ми перегортаємо»* (Мишанич, 2001, с. 17). На думку науковця, тотальна зміна свідомості закарпатців у часи Карпатської України пов'язана також із закономірними суспільно-політичними змінами, які розпочалися в регіоні внаслідок безкомпромісної боротьби за незалежність України в 1917–1921 рр.

Цивілізаційний вибір є знаковим протягом усього тексту. Улас Самчук всіляко міркує над відносинами між різними національностями, над тим, чому сусідні країни проти незалежної України та які шляхи подолання зовнішньої агресії, яким чином прищепити національну ідею українським масам, заглибленим у власні рутинні справи. Українська культура й морально-духовні цінності виявилися нічим не гіршими за західні, проте чимало треба змінити, аби позбутися саме комплексу меншовартості та колоніального синдрому рабства.

Міркуючи над менталітетом гуцулів, яким випала честь відроджувати українську державність, автор розуміє причини їхньої неоковирності та пасивності: *«Всім, десять, дванадцять століть писано те, що було. Писані чорними літерами сторінки говорять придушеною, рабською мовою, так само, як сірі, стерті обличчя людей у доморобних незграбних вуйошах, які живуть у тих он купинах згнилої соломи, що засипають собою широку долину, ті взгір'я високих хребтів, ті пригірки і звори. Там, у минулому, поволі стирались ознаки людської свідомості мешканців тих купин. Тяжкий, немилосердний гніт лежав тут, мов камінь з доби льодової, що вгруз глибоко в землю, в думку, в душу»* (Самчук, 2020, с. 437). Люди, які ніколи не мали уявлення про свободу та те, як нею розпоряджатися, не могли відповідно мати якихось колосальних амбіцій політичного характеру, тим паче євроінтеграційного. Демократія як влада народу зобов'язує бути відповідальним за те, які рішення

приймає влада й у якому напрямку рухається країна. Гуцули не мали своєї держави, тому й демократичні (окцидентальні) цінності були їм чужими.

Однак події 1938–1939 рр. значною мірою відобразилися на формуванні повноцінної етнопсихології закарпатського народу, зміни його світоглядних констант та політичних зацікавлень. Детально над цим міркує самовидець тих подій М. Кушніренко: *«Завдяки зростові й поглибленню духовно-культурного рівня карпатоукраїнського селянства й динамічності української національної ідеї, що ширилась на Закарпатті з різних джерел, тут почав непомітно відбуватися націєтворчий процес, — із селянської етнографічної, народної маси витворювалась частина сучасної української нації. <...> Під впливом націоналістичних і націонал-соціалістичних кличів з Італії й Німеччини культурно-просвітянський етап національного розвитку краю, національної свідомості селянства, що в 1937–1938 рр. непомітно переходив у політичний та розгорався, як малий вогник, з утворенням Карпатської України, вибухнув великим полум'ям, в якому згорали суспільно-психологічні рештки русинства»* (Кушніренко, 2009). Провідну роль у процесі культурного й політичного розвитку гуцулів автор вбачає у пропагандивній та просвітній роботі емігрантів з Галичини та Європи, зокрема культурної референтури ОУН.

Роман «Сонце з Заходу» закінчується символічно: *«Над Чорногорою, над верхами Говерлі, Петроса, Попа Івана повільною стопою ступає передвісник першого дня. Ці люди живуть і бачать. Їм це дано. Вічне сонце повільно відхиляє завісу світла, а за ним Сотворитель, що творив перший день»* (Самчук, 2020, с. 419).

Подібні мотиви простежуються в мемуарах професора В. Бірчака, який емігрував з Карпатської України після її окупації Угорщиною: *«Сонце заходило, коли ми востаннє дивилися на недавню столицю Карпатської України. Настрій виселених українців, які їхали разом з нами, був різний. <...> Ми сталися свідомі українці і ми закоштували великого Божого дару — волі... Ворог може своїми скорострілами й гарматами зайняти наші землі — та наших душ він не займе. Ми сталися українцями й ними вже лишимось»* (Бірчак, 1940, с. 91). Сонце й воля постають Божою благодаттю, яка спадає на ті народи, які борються за свою незалежність. Українці довели, що вони здатні боронити свої права та ідеали, отже, їх право на самостійне державне життя вже стало і з часом неодмінно буде реалізоване.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вплив західної культури на відро-

дження української державності в 1938–1939 рр. відбувався шляхом пропаганди і просвіти населення емігрантами з Галичини та Європи, які повернулися до Карпатської України на заклик уряду А. Волошина. Про це йдеться у мемуарах самовидців подій В. Бірчака, В. Гренджі-Донського, М. Кушніренка та інших.

Чималий вплив на державотворчі процеси безумовно мала націоналістична молодь, яка конфліктувала з карпатським урядом, сформованим із місцевого населення. Старе й нове покоління українських політиків по-різному дивилися на методи боротьби та шляхи побудови Української Соборної Самостійної Держави. Проте ці дискусії мали ідеологічний характер і ніяк не були відображені в одностайності позицій щодо актуальності здобуття Україною незалежності. «Срібна земля» стала однією зі спроб утвердити самостійну Україну й інтегрувати її в анклав вільних європейських націй.

Ідея становлення Карпатської України була не просто геополітичним проектом якоїсь політичної сили чи міжнародних урядів, а закономірним процесом, який розпочався ще

під час національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., зокрема злуки УНР та ЗУНР. На цьому акцентують свою увагу сучасні дослідники подій у Карпатській Україні О. Мишанич, М. Герц, М. Вегеш та інші.

Визначено, що назва твору тісно пов'язана не лише з образно-метафоричним мисленням автора та міфологією українського народу, але й з геополітичною стратегією державотворення, яка полягала у спадкоємності спроб утвердити незалежну Україну за будь-яких міжнародних обставин. Національна тожсамість гуцулів з «великою Україною» стала виразником зрілості політичної нації, що в історичній перспективі дало змогу здобути державність українському народу. Головним чином, цю думку у своїх дослідженнях розвивають А. Жив'юк та І. Руснак.

Уважного дослідження потребують також мемуари і щоденники Уласа Самчука, в яких він продовжує міркувати над місцем і роллю України в побудові нового світового порядку в контексті конфлікту західної та східної цивілізацій.

ДЖЕРЕЛА

1. Бірчак, В. (1940). *Карпатська Україна: спомини й переживання*. Нація в поході.
2. Вегеш, М. (2020). *Державотворчі процеси в Карпатській Україні (1938–1939)*. ПП «АУТ-ДОР-ШАРК».
3. Герц, М. (1994). Улас Самчук про українське національне відродження в Закарпатті. У: *Улас Самчук — видатний український письменник ХХ ст.* (с. 60–61). Тернопіль — Кременець.
4. Гірняк, Л. (1979). *На стежках історичних подій: Карпатська Україна і наступні роки*. Нью-Йорк.
5. Гренджа-Донський, В. (1940). *Щастя і горе Карпатської України*. <http://litopys.org.ua/grendzha/grendzh02.htm>.
6. Гундорова, Т. (2008). Меланхолія по дорозі в Рим, або Дискурс українського окциденталізму. У: *Європейська меланхолія. Дискурс українського окциденталізму* (с. 5–45). Київ.
7. Кандиба, О. (2001). Вояки-будівничі. У: *Заповіт срібної землі. Карпатська Україна в боротьбі за незалежність* (с. 41–51). Львів.
8. Кушніренко, М. (2009). *Розвиток національної свідомості карпатоукраїнського селянства*. <https://1939.in.ua/statti/mikola-kushnirenko-karpatoukrayinske-selyanstvo-ch-2/>
9. Матвіїшин, В. (2009). *Український літературний європеїзм*. Видавничий центр «Академія».
10. Мишанич, О. (2001). Торжество української національної ідеї. У: *Заповіт срібної землі. Карпатська Україна в боротьбі за незалежність*. (с. 8–18). Львів.
11. Плетенчук, Н. (2000). Поетика роману У. Самчука «Гори говорять». *Наукові записки. Серія: Літературознавство*, VI, 67.
12. Руснак, І. (2018). Жанрові особливості і прототипи роману «Сонце з Заходу» Уласа Самчука. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, 12, 65–76.
13. Руснак, І. (2018). Історія написання і видання роману «Сонце з Заходу» Уласа Самчука: спроба реконструкції. *Синopsis: текст, контекст, медіа*, 3 (23), 36–45.
14. Руснак, І. (2014). Роль культури й мистецтва в історіогенезі нації (на матеріалі літературно-критичних праць Уласа Самчука). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*, 30, 193–214.
15. Самчук, У. (2020). *Гори говорять. Сонце з Заходу*. Фоліо.
16. Самчук, У. (2020). *Репортажі з Карпатської України*. Навчальна книга — Богдан.
17. Синюк, С. (2018). *Улас Самчук: Ескізи до творчого портрета*. Навчальна книга — Богдан.

REFERENCES

1. Birchak, V. (1940). Karpatska Ukraina: spomyny i perezhyvannia [Carpathian Ukraine: memories and experiences]. *Natsiia v pokhodi* [in Ukrainian].
2. Grendzha-Donskyi, V. (1940). *Shchastia i hore Karpatskoi Ukrainy* [Happiness and Sorrow of Carpathian Ukraine]. [in Ukraine].
<http://litopys.org.ua/grendzha/grendzh02.htm>.
3. Herts, M. (1994). Ulas Samchuk pro ukrainske natsionalne vidrozhennia v Zakarpatti [Ulas Samchuk on the Ukrainian National Revival in Transcarpathia]. *Ulas Samchuk — vydatnyi ukrainskyi pismennyk XX st.*, Ternopil — Kremenets [in Ukrainian].
4. Hirniak, L. (1979). *Na stezhkakh istorychnykh podii: Karpatska Ukraina i nastupni roky* [On the Trails of Historical Events: Carpathian Ukraine and the following years]. Niu-York [in Ukrainian].
5. Hundorova, T. (2008). Melankholiia po dorozh v Rym, abo dyskurs ukrainskoho oksyidentalizmu [Melancholy on the Way to Rome, or Discourse of Ukrainian Occidentalism]. In: *Yevropeiska melankholiia. Dyskurs ukrainskoho oksyidentalizmu*, pp. 5–45, Kyiv [in Ukrainian].
6. Kandyba, O. (2001). Voiaky-budivnychi [Soldiers-Builders]. In: *Zapovit sribnoi zemli. Karpatska Ukraina v borotbi za nezalezhnist*, pp. 41–51, Lviv [in Ukrainian].
7. Kushnirenko, M. (2009). *Rozvytok natsionalnoi svidomosti karpatoukrainskoho selianstva* [Development of the National Consciousness of the Carpathian-Ukrainian Peasantry]. [in Ukrainian].
<https://1939.in.ua/statti/mikola-kushnirenko-karpatoukrayinske-selyanstvo-ch-2/>
8. Matviishyn, V. (2009). *Ukrainskyi literaturnyi yevropeizm* [Ukrainian Literary Europeanism]. Vydavnychi tsestr «Akademii» [in Ukrainian].
9. Myshanych, O. (2001). Torzhestvo ukrainskoi natsionalnoi idei [Triumph of the Ukrainian National Idea]. *Zapovit sribnoi zemli. Karpatska Ukraina v borotbi za nezalezhnist*, pp. 8–18, Lviv [in Ukrainian].
10. Pletenchuk, N. (2000). Poetyka romanu U. Samchuka «Hory hovoriat» [Poetics of U. Samchuk's novel «Mountains Speak»]. *Naukovi zapysky. Seriia: Literaturoznavstvo*, VI, 67 [in Ukrainian].
11. Rusnak, I. (2018). Zhanrovi osoblyvosti i prototypy romanu «Sontse z Zakhodu» Ulasa Samchuka [Genre Features and Prototypes of Ulas Samchuk's Novel «The Sun from the West»]. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii*, 12, 65–76 [in Ukrainian].
12. Rusnak, I. (2018). Istoriiia napysannia i vydannia romanu «Sontse z Zakhodu» Ulasa Samchuka: sproba rekonstruktsii [The History of Writing and Publishing the Novel «The Sun from the West» by Ulas Samchuk: an attempt at reconstruction]. *Synopsys: tekst, kontekst, media*, 3 (23), 36–45 [in Ukrainian].
13. Rusnak, I. (2014). Rol kultury i mystetstva v istoriogenezi natsii (na materialy literaturno-krytychnykh prats Ulasa Samchuka). [The Role of Culture and Art in the Historiogenesis of the Nation (based on the literary-critical works of Ulas Samchuk)]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh*, 30, 193–214 [in Ukrainian].
14. Samchuk, U. (2020). *Hory hovoriat. Sontse z Zakhodu* [Mountains Speak. The Sun from the West]. Folio [in Ukrainian].
15. Samchuk, U. (2020). *Reportazhi z Karpatskoi Ukrainy* [Reports from Carpathian Ukraine]. Navchalna knyha — Bohdan [in Ukrainian].
16. Syniuk, S. (2018). *Ulas Samchuk: Eskizy do tvorchoho portreta* [Ulas Samchuk: Sketches for a Creative Portrait]. Navchalna knyha — Bohdan [in Ukrainian].
17. Vehesh, M. (2020). *Derzhavotvorchi protsesy v Karpatskii Ukraini (1938–1939)* [State-Building Processes in Carpathian Ukraine (1938–1939)]. Vydavnytstvo PP «AUTDOR-ShARK» [in Ukrainian].

Oleksandr Podvyshennyi,

The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine)

ORCID ID 0000-0002-3731-3057

e-mail: gunsmoke1993@ukr.net

THE INFLUENCE OF WESTERN CULTURE ON THE FORMATION OF CARPATHIAN UKRAINE IN THE NOVEL *THE SUN FROM THE WEST* BY ULAS SAMCHUK

The article is devoted to the events of the majestic act of gaining independence of Carpathian Ukraine, in which the writer Ulas Samchuk was a direct participant. Based on the novel "The Sun from the West",

the author examines nation-building narratives and cultural maxims that made possible the process of Ukraine's independence. The bearers of such a culture were Ukrainian emigrants who returned to their homeland. The article considers the preconditions of political events related to attempts to establish historical justice, namely to form an independent Ukraine and recognise it in the international arena. In the course of the research, the memoirs of the real participants of those events: Ulas Samchuk, Vasyl Hrendzhi-Donsky, Volodymyr Birchak and Leonid Hirnyak served as valuable material. Particular attention is paid to the relationship between the local government led by Augustyn Voloshyn and the Ukrainian emigration, represented by the Organization of Ukrainian Nationalists, headed by Oleh Olzhych. These conflicts, in particular, were based on various cultural and ideological imperatives, which became an obstacle to the permanent independence of Carpathian Ukraine. A characteristic reason for the differentiation of views was the vision of cooperation with neighboring countries, which influenced the domestic policy of the Carpathian government, as well as a significant role played by cultural pacification, which Hutsuls have undergone for centuries from Hungary and the Czech Republic. The main postulate of the article was the idea of the need for cultural and civilizational integration of Ukraine into the Occidental tradition, as a result of which it will be possible to create a political nation with a claim to recognition by other geopolitical players.

Key words: Ulas Samchuk, novel-report "The Sun from the West"; Occidentalism, emigration, national ideal, Carpathian Ukraine, culture.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2021

Прийнято до друку 08.05.2021